

Tomasz Kubikowski

Akademia Teatralna im. Aleksandra Zelwerowicza (PL)

ORCID: 0000-0002-1028-9624

Ramy poznawcze

Na przełomie XX i XXI wieku, wskutek przeznaczenia przez liczne rządy ogromnych środków na badania laboratoryjne, udało się raptownie poszerzyć wiedzę o najbardziej złożonym ze znanych nauce obiektów – ludzkim mózgu – oraz o związkach mózgu z resztą ciała, którego część on stanowi. W ślad poszły rewolucyjne koncepcje dotyczące natury i działania nieuchwytnych wytworów mózgu: umysłu i świadomości. Gwałtownie ożywiła się, oparta na nowych podstawach, refleksja nad tymi zjawiskami.

Nastąpiło w niej coś na kształt kopernikańskiego przewrotu. Odwołując się do dawnej przenośni Davida Hume’a, można rzec, iż po paru wiekach zamknięto podupadły „teatr kartezjański”, gdzie transcendentalna, pretendująca do abstraktu jaźń nieruchomo trwała na widowni prezentowanego jej na scenie ciała korowodu idei, rzeczy i zdarzeń, wciąż powątpiewając to w jego, to we własną realność; w zamian zaczął rozwijać się nowy performans psychofizycznej jedności. Jego koryfeuszom znacznie lepiej niż poprzednikom udaje się (przywołajmy z kolei Georga Büchnera) „wbić myśl z powrotem w ciało” i to tak, by ani jej, ani ciała zbyt nie uszkodzić. Wedle formuły filozofa Johna Searle’a, to „naturalizm bez redukcjonizmu”; nie absolutyzujemy, ale i nie wmawiamy sobie, że świadomość jest tylko nieistotnym produktem ubocznym fizjologicznych procesów, a subiektywność to w gruncie rzeczy złudzenie.

Wraz z przewrotem dawna epistemologia zyskała nowe miano kognitywistyki, a z nim – dawno nie widziany rozpęd. Nic dziwnego, że sięgnął on i refleksji nad

sztuką, łącznie z tą najbardziej psychofizyczną: teatrem, performansem. Refleksja posuwa się tutaj ostrożnie – bo performans zawsze był wobec teorii oporny, a teraz dodatkowo rzecz toczy się na styku humanistyki i przyrodoznawstwa: „dwu kultur”, tradycyjnie mówiących różnymi językami, uznających różne zasady myślenia i różne kryteria jakości tegoż myślenia, wzajem nieufnych wobec siebie i przyglądających się sobie z obopólną mieszkanką kompleksów i poczucia wyższości. Myślowy import z przeciwnego obszaru zawsze niesie tu ze sobą ryzyko błędu. Potencjalne zyski są jednak wielkie.

Na dominującym w dzisiejszej nauce obszarze języka angielskiego pierwsze ważne książki, zawierające próby kognitywnych ujęć problematyki teatralnej, pojawiły się po roku 2006: to antologia *Performance and Cognition* pod redakcją Bruce’a McConachie i Elizabeth Hart¹ i o rok późniejsza monografia Rhondy Blair *The Actor, Image, and Action*². Do grona istotnych autorów dołączyli John Lutterbie³ i Richard Kemp⁴. Później poszło szerzej: za symboliczne podsumowanie ubiegłej dekady można uznać wydaną pod redakcją Kempa i McConachie kolejną antologię, tym razem nakierowaną już na popularyzację dorobku: *The Routledge Companion to Theatre, Performance, and Cognitive Science*⁵. Dzisiaj mamy całe serie wydawnicze i grupy robocze skupiające się na zagadnieniach od najogólniejszych do najbardziej praktycznych: aktorskiej psychofizjologii.

Począwszy od roku 2012, ważne doroczne forum wymiany nowych myśli w objętych jej tytułem dziedzinach stanowi wędrująca po różnych, głównie europejskich uniwersytetach konferencja *Cognitive Futures in the Arts and Humanities*. W 2023 odbyła się ona w Warszawie. Poniższy blok stanowi wybór pochodzących stąd tekstów o teatrze. Richard Kemp delikatnie stosuje nowe teoriopoznawcze narzędzia do analizy ważnego wydarzenia historycznego. Vladimir Mirodan wychodzi od analizy sytuacyjnej dramatu Czechowowskiego, dochodząc do konkluzji związanych z praktyką aktorskiego kształcenia. Darren Tunstall daje przegląd dzisiejszej literatury neurokognitywistycznej, która może okazać się dla aktorstwa instruktywna; Yanna Popova rozważa zaś możliwe powiązania refleksji kognitywnej z klasycznymi propozycjami równoległe z nią rozwijającą się performatyką.

¹ Bruce McConachie and F. Elizabeth Hart, eds. *Performance and Cognition: Theatre Studies and the Cognitive Turn* (London: Routledge, 2006).

² Rhonda Blair, *The Actor, Image, and Action: Actor and Cognitive Neuroscience* (London: Routledge, 2007).

³ John Lutterbie, *Toward a General Theory of Acting: Cognitive Science and Performance* (New York: Palgrave Macmillan, 2011).

⁴ Rick Kemp, *Embodied Acting: What Neuroscience Tells Us About Performance* (London: Routledge, 2012).

⁵ Rick Kemp and Bruce McConachie, eds., *The Routledge Companion to Theatre, Performance, and Cognitive Science* (London: Routledge, 2019).

TOMASZ KUBIKOWSKI

prof. dr hab., profesor Akademii Teatralnej im. Aleksandra Zelwerowicza w Warszawie, kierownik literacki Teatru Narodowego. Contributing editor w *New Theatre Quarterly* i członek rady redakcyjnej *Stanislavski Studies*. Tłumaczył książki m.in. Richarda Schechnera i Jona McKenziego. Jego zainteresowania badawcze obejmują filozofię i teatr oraz teorię performansu.